

STEFAN ZWEIG

DIETARIS

EDICIÓ DE KNUT BECK

PREFACI DE MAURICIO WIESENTHAL

TRADUCCIÓ DE L'ALEMANY
DE TIANA PUIG I SOLER

BARCELONA 2021

QUADERNS CREMA

TÍTOL ORIGINAL *Tagebücher*

Publicat per
QUADERNS CREMA

Muntaner, 462 - 08006 Barcelona
Tel. 934 144 906 - Fax. 934 636 956
correu@quaderscrema.com
www.quaderscrema.com

© 1976, by Atrium Press London
Aquesta obra ha estat negociada a través de
International Editors'Co. Agencia literaria
© del prefaci, 2021 by Mauricio Wiesenthal González
© de la traducció del prefaci, 2021 by Vanessa Palomo Berjaga
© de la traducció, 2021 by Tiana Puig i Soler
© d'aquesta edició, 2021 by Quaders Crema, S. A.

Drets exclusius d'edició en llengua catalana:
Quaders Crema, S. A.

Aquesta obra ha estat publicada amb el suport
del Departament de Cultura

A la coberta, pàgina manuscrita d'un dels dietaris de Stefan Zweig

ISBN: 978-84-7727-626-5

DIPÒSIT LEGAL: B. 10 050-2021

AIGUADEVIDRE *Gràfica*
QUADERNS CREMA *Composició*
ROMANYÀ-VALLS *Impressió i relligat*

PRIMERA EDICIÓ *juny de 2021*

Sota les sancions establertes per les lleis,
queden rigorosament prohibides, sense l'autorització
per escrit dels titulars del copyright, la reproducció total o
parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment mecànic
o electrònic, actual o futur—inclouent-hi les fotocòpies i la difusió
a través d'Internet—, i la distribució d'exemplars d'aquesta
edició mitjançant lloguer o préstec públics.

TAULA

<i>Memorial Zweig</i> , de MAURICIO WIESENTHAL	i
Dietari de setembre del 1912 a la primavera del 1914 (10 de setembre del 1912 – 6 de maig del 1913, 20-28 de març del 1914)	7
Dietari del primer any de guerra, 1914 (30 de juliol del 1914 – 30 d'abril del 1915)	91
Dietari del segon any de guerra, 1915 (11 de maig del 1915 – 24 de febrer del 1916)	183
Dietari de Suïssa (13 de novembre del 1917 – febrer del 1918)	279
Dietari de Suïssa (20 de setembre – 13 de novembre del 1918)	337
Dietari del 1931 (22 d'octubre – 6 de desembre del 1931)	371
Apunts de Nova York (17-30 de gener del 1935)	395
Dietari del 27 de setembre del 1935 (Viatge de París a Londres)	417
Viatge al Brasil (8 d'agost – 11 de setembre del 1936)	427
Dietari de la Segona Guerra Mundial (11 de setembre – 17 de desembre del 1939)	449
Quadern de la guerra, 1940 (22 de maig – 19 de juny del 1940)	473
<i>Sobre els manuscrits originals</i>	499
<i>Índex d'obres de Stefan Zweig</i>	501
<i>Índex onomàstic</i>	507

- [-] Aquest símbol indica una inserció o una anotació al marge en una pàgina del dietari.
- ‡ Aquest símbol indica personatges, obres o situacions sobre els quals no ha estat possible trobar informació.
- [=] Al costat de la data apuntada per Zweig, s'indica la correcta entre claudàtors i precedida del signe igual.

MEMORIAL ZWEIG
de MAURICIO WIESENTHAL

Que apareguin certes obres és motiu de festa. Cal celebrar-ho, i encara més quan es publiquen en una editorial que ofereix un catàleg profús i selecte de clàssics i de grans autors contemporanis, com és el cas de Quaderns Crema: referència fonamental en la bibliografia de Stefan Zweig.

A més de la seva obra genial com a narrador, zelador de la memòria dels nostres mestres, pensador lliure, guia excepcional de la cultura, degustador de la vida i captivador assaigista, ningú no ha superat Zweig en la tasca d'interpretar la història d'Europa en la primera meitat del segle xx, perquè els seus llibres autobiogràfics (memòries, assaigs i aquests *Dietaris* que ara oferim en llengua catalana) no només ens expliquen el que ha passat, sinó que, a més, *ens permeten compartir-ho*.

Des que es va crear, Quaderns Crema es va proposar el difícil repte de recuperar l'obra de Zweig, dotar-la de presència renovada i secundar-la amb rigor crític per al benefici dels bibliòfils i el gaudi dels lectors. Així, hem celebrat l'aparició de tantes obres famoses o fins i tot inèdites del gran mestre europeu, en un riu cabalós que continua i que seguirà fluïnt—ja que el nostre autor va ser prolífic—en versions fidels, corregides, revisades, amb traduccions magistrals, i acompanyades d'anotacions i estudis que ens descobreixen secrets inesperats de l'obra i la vida de l'autor.

Stefan Zweig, l'humanista, el descobridor de vides oblidades, el poeta d'Europa, el lluitador de la llibertat, el mestre de la memòria de la nostra cultura, i el far de tantes generacions que tenim un deute impagable amb ell. Va ser l'últim creador de mites en una època en què encara es podia ocultar—no ignorar—una part de la realitat: una tasca homèri-

ca que hem perdut en aquests temps decadents, sotmesos a la violència dogmàtica i fatxenda d'uns ignorants que pretenen saber-ho tot. Així, es perd la sàvia prudència d'embellir i humanitzar les coses i els fets, oblidant que cal emparar les vides i que les veritats requereixen un repòs serè en el consol de l'esperit, en la literatura, en l'art i en la bellesa. La filosofia és una cerca aplicada, curiosa, anhelant i sensible de la realitat, i els antics grecs ens van ensenyar a perseguir aquest desvetllar/desvelar (ells ho anomenaven *alétheia*). De Zweig vaig aprendre el gust per aquestes paraules que, en una llengua, tenen molts nivells d'interpretació perquè creen «veladures» (continuem amb els vels) i són més artístiques i literàries, com «desvetllar/desvelar», que pot significar 'treure la son', 'perdre la son', 'despertar', 'suscitar, estimular i llevar un vel'. Per això, la saviesa decau i defalleix en èpoques com la nostra, atordida i supèrbia, en què uns corsaris sense llei es pensen que es pot conquerir el cel arrencant els vels i assaltant els déus, i especialment les deesses, perquè són les dones les que van guardar i sublimar el poder dels vels (ordits i trames, llums i ombres, distàncies i fugides, llunes i estrelles).

Van ser sempre més brutals i crus, els bàrbars: fanfarrons que destrüen tot el que era civilitzat perquè eren incapaços d'entendre que el misteri i el mite s'han de vetllar en un temple segur, i ignoraven que el respecte a la bellesa no es pot profanar ni violar, encara que els éssers humans—els fills de Prometeu—coneguem una veritat més blasfema i ardent i sapiguem on és el foc.

Els pobles cultes de l'Antiguitat sabien, per contra, que la cultura, el culte i l'art també exigeixen ficció, i per aquesta raó—pura raó—una deessa continuava sent verge encara que un salvatge com Vulcà presumís de ficar-se al llit amb ella. La vida tendeix al pudor, condició que també és visible en l'estudi de la natura, en les estructures cristal·logràfiques més belles (amagades al fons de la mina), en els ritus animals d'exhibició que mostren el gavatx o les plomes i dansen—di-

latant el moment del sexe—, i en les formes nuclears de la biologia, protegides per membranes i fluids de tal manera que es defensen amb una harmonia de pressions i tensions.

Després de l'«era de la sospita» que va viure Zweig, ha arribat al segle XXI l'època de l'esfondrament, la denúncia i l'acusació. No pot revelar-se cap saviesa ni bellesa en la violència i la violació, perquè el plaer de descobrir exigeix traspassar amb vigilància el mantell de l'amor (*filosofia*), el vel de la pietat, la gasa de la clemència i la matèria del vestit amb els seus ornaments, talls, encaixos i lluentons. Desvestir no és despullar. Cal tenir un coneixement universal de la cultura per tal de situar els homes i els fets en el seu entorn, valorant-ne totes les dimensions.

Per entendre un autor tan complex com Zweig—malgrat l'aparent senzillesa del seu estil, que forma part dels seus modals de cortesia—, s'ha de conèixer àmpliament la seva obra, atès que va escriure sobre temes molt variats que exigeixen una àmplia curiositat intel·lectual i una bona formació cultural del lector.

La primera cúpula d'aquest «Memorial Zweig» que Quaderns Crema va aixecar va ser l'edició definitiva en català d'*El món d'ahir. Memòries d'un europeu*. Abans ja s'havien publicat altres obres de Zweig i n'hi hauria moltes altres, ja que la idea de construir conjunts culturals coherents—una Biblioteca per a grans lectors, bibliòfils i estudiosos—ha estat un dels valors distintius de l'editorial.

Ara es culmina una etapa fonamental en la construcció del «Memorial Zweig», amb la publicació en llengua catalana dels *Dietaris* de l'autor: un tresor que—després d'anys de traducció, documentació i treball—constitueix una altra de les torres d'aquest monument. Gràcies a un equip selecte, s'ha aconseguit portar a terme una tasca tan valuosa. I val a dir que ara per ara cap lector en llengua catalana no pot conèixer rigorosament Zweig sense accedir a aquest gran memorial.

Més que amb paraules, seria millor acompanyar aquests *Dietaris* amb música (un *kadish* funeral, ja que Zweig era jueu), o un seguici que proclamés l'única *veritat* humanista: «Ha viscut, ha viscut!», com cridaven els antics grecs en els enterraments dels seus herois. Més enllà del respecte—forma irrefutable de la poesia—, accepto l'honorós paper de ser la darrera escorta de l'edició d'aquests *Dietaris*, només perquè així puc acompanyar tots els qui vulguin seguir les seves petjades. És molt curiosa i reveladora la lectura «a la inversa» d'uns *Dietaris*. Es tracta que el lector arribi a conèixer bé l'autor, i, per això, tant és trobar-lo d'anada com de tornada.

El diari ens atorga un privilegi perquè ens permet situar-nos al costat de l'autor i seguir el curs de la seva vida. L'assaig biogràfic, la literatura epistolar, l'autobiografia i les memòries no ofereixen aquesta prebenda ni aquest profit, ja que ens ho donen tot interpretat, seleccionat, muntat i vertebrat, digerit i filtrat per l'autor. En altres paraules: els *Dietaris* ofereixen més joc i gaudi, més camp d'intriga, més possibilitats de descobriment, més opcions d'interacció en la lectura i una diversió ben variada per al lector, atès que pot participar en la trama. Fins i tot les notes que acompanyen el text d'aquest treball d'edició magistral són divertides i substancials. Cada detall ens permet endevinar, predir i pensar el transcurs d'una vida, sabent ja el desenllaç que no coneixia el mateix autor. Fins i tot sabem els noms dels «assassins» d'aquest *thriller* vertiginós i esgarrifós de la vida de Zweig. Un *spoiler* magnífic, genial, com dirien avui els aficionats al cine!

Una virtut dels llibres és que ofereixen una lectura diferent segons el temps, l'època i l'hora en què el lector els aborda. Per a nosaltres, els *Dietaris* de Zweig són més interessants en aquest moment del segle XXI que quan l'autor els va escriure del 1912 al 1940. Ara es poden llegir com un viatge al passat, i això fa que siguin novel·lescs, curiosos, entretinguts i tan reveladors. Aquestes pàgines seran una autènti-

ca delícia per a qui hagi llegit *El món d'ahir* i les correspondències de Joseph Roth i de Friderike Zweig, així com per a tots aquells que coneguïn la vida i obra de l'autor. Els lectors podran compartir activament la lectura d'aquestes pàgines—igual que el cor de la tragèdia grega recitava les seves advertències i laments a mesura que es desenvolupava el drama—, observant com el nostre personatge es dirigeix inexorablement cap al seu *fatum*.

¿Com pot ser que un home nascut en una època feliç, i en una família privilegiada per la fortuna, es perdés en un final tan dramàtic? Però també: ¿com un caràcter tan tímid i pessimista va ser capaç de constituir el nus de relació de tants éssers humans tot creant un culte a l'amistat i la lleialtat com el que va unir els amics de Zweig? I ¿fins a quin punt les circumstàncies adverses i els vents contraris no són els que empenyen precisament l'ànim dels grans navegants i dels pioners de la ciència i la cultura, als quals Zweig va dedicar tanta atenció i tantes pàgines brillants?

En aquests *Dietaris* «sentim» com avançava el sectarisme i la raó fanàtica (tan terrible és la raó encadenada com el deliri del boig) i anava acorralant i flagel·lant aquest escriptor humanista que intentava crear «contra el seu temps» una obra sublim de tolerància i comprensió, continuadora del testament que ens van llegir els seus mestres Erasme i Montaigne. L'estrèpit del seu temps—crits autoritaris, pronunciaments, camises negres, banderes vermelles, creus gammades i bombardejos—de vegades el va obligar a aixecar el to, normalment assenyat i moderat, fins a manifestar-se enèrgicament, com ja havia fet el seu amic Romain Rolland a *Au-dessus de la mêlée* ('Més enllà de la disputa'). Cal entendre que en el vendaval de bogeria que li va tocar viure no hi havia trinxera ni treva; ni les víctimes podien escapar-se dels botxins ni els llibres se salvaven de les fogueres, ni les catedrals més nobles i imponents del Vell Continent s'escapaven dels bombardejos.

Els lectors més fidels de Zweig que han llegit i rellegit *El món d'ahir* no només ja coneixen el destí i la fi de l'autor, sinó que l'han acompanyat en les seves lúcides opinions, en la lluita humanista, en les evocacions dels escenaris feliços que contemplava amb una melancolia romàntica, i també en les inquietuds tenebroses de profeta *jeremíac* que—malauradament—sempre encertava.

Les memòries i els *Dietaris* de Zweig tenen precisament el valor de no ser només un simple relat descriptiu, sinó un retrat de la seva època: un quadre pintat amb la subjectivitat i la passió d'un artista, però també amb l'autoritat d'un intèrpret que va viure els esdeveniments en primera línia. Els seus llibres no podien estar escrits d'una altra manera, perquè, encara que era humanista, no va ser un *sadhu* pacifista i contemplatiu, sinó un home de combat—declarat enemic de la violència—i un escriptor sublim, dotat d'una curiositat i una cultura fulgurants.

Les pàgines autobiogràfiques de Zweig sempre ens sedueixen per la seva passió i energia narrativa, ja que ofereixen una visió original del seu temps, que avui ens sembla més actual que qualsevol versió escolàstica. No pretenen ser una tasca erudita d'un historiador oficial, i precisament això és el que salva i enalteix el seu valor literari, les allibera de les opinions políticament correctes que lliguen els buròcrates de la cultura, les enriqueix amb el seu *páthos* artístic i les integra, per dret propi, en el gènere *assaig*. Montaigne i Chateaubriand van il·lustrar brillantment aquest mateix estil escrivint unes «memòries assajades».

Stefan Zweig va escriure «a l'atri dels gentils» i aquesta independència (recordem que la idea obsessiva que guia la seva vida és la cerca de la llibertat) li va permetre ser un excel·lent biògraf—de vegades un escàndol per a erudits i clergues—perquè sabia, millor que ningú, revelar els seus personatges des d'un to literari i artístic, sense renunciar al rigor que ha d'exigir-se a un gènere que no es basa en la fantasia, sinó

en la crònica ben documentada d'una vida en un espai i un temps determinats.

Hem dit que a Zweig, com als antics mestres grecs, li agradava barrejar-se amb l'auditori i els deixebles. Però va sempre vestit—en el seu to i estil—amb la toga de la cultura i amb el seu bastó de pelegrí. I res no escau més a un pelegrí que escriure uns *Dietaris*. La paraula *dia* té diversos sinònims en català, i tant pot significar 'jornada' com 'camí' i 'viatge'. Per això m'agradaria que el lector reflexionés, en acabar—o començar—la lectura d'aquests *Dietaris*, i es preguntés si aquest llibre no podria definir-se com un *camí* fabulós que s'estén per la segona meitat de la vida de Zweig i ens ofereix diferents paisatges; tantes històries i experiències com el viatge més apassionant, ja que l'autor també era un gran viatger.

Tradicionalment, en català una *dieta* era una 'jornada de camí'. I encara ara continuem dient *dieta* a les despeses de manutenció o de viatge d'algú que treballa fora del seu lloc habitual. Però, amb el temps, la paraula *dieta*, arraconada al bagul dels arcaïsmes, va ser substituïda per l'italianisme *jornada*, dels toscà *giornata* i, aquest mot alhora, de *giorno* ('dia'). «*El salir de la posada es la mayor jornada*», llegim al *Tesoro* d'Alonso de Covarrubias. Era un proverbi usual entre els espanyols del Segle d'Or que sabien com n'era, de difícil, marxar, i els compromisos i excuses que ens tallen les ales quan volem escapar de les limitacions del localisme i dels seus patis de veïns. Aquests *Dietaris*, de lectura apassionant i alligadora, estan escrits per un home que va tenir el valor d'assumir els riscos i costos del seu viatge, les seves jornades i les seves dietes. Per això la seva vida va ser tan rica en experiència i li va permetre crear una obra mestra més autèntica i interessant que les «llicions» d'aquells moralistes desagradables que sermonegen virtuts de manera hipòcrita i condem-

nen els errors aliens sense haver sortit dels prejudicis locals.

Un dietari és un itinerari, o també el que els antics grecs anomenaven un *mètode* (*méthodos*, ‘camí per progressar’). Per a totes les persones que volen iniciar-se en un saber profund, no hi ha un mètode millor que caminar per la vida—ordenada en etapes—i aquesta és precisament l’essència d’un dietari i l’experiència que ens ofereix aquesta obra, una meticulosa recopilació dels quaderns en què Stefan Zweig va deixar el testimoni de les seves enginyoses gestes i aventures (com hi escau, aquí, la referència quixotesca!)

No podem evitar la referència al llenguatge profètic i bíblic quan ens endinsem en els *Dietaris* de Stefan Zweig, descendent de jueus austríacs i italians. Un dels aspectes característics del seu estil i la seva literatura és precisament la força que adquireixen els símbols en la seva obra. Cada paraula que, en qualsevol altre autor, podria tenir només un significat «utilitari»—sotmesa a una definició de lèxic i limitada per un discurs racionalista—assoleix, en la seva ploma, una reverberació moral. Aquest descendent d’hebreus, educat en la memòria i en la nostàlgia de la diàspora, sap passar del to poètic i místic del Càntic dels Càntics a les descripcions novel·lesques de l’*Èxode* o els comentaris minuciosos i obsessius del Levític, però el que diu sempre té diferents nivells de lectura, i l’últim grau, el superior, és màgic. Per això el lector ha d’anar amb peus de plom en aquesta rutina aparent de les jornades dels *Dietaris*, perquè pot ser que se li escapi un missatge que l’autor amaga intencionadament en un to senzill. Fins i tot les vides dels seus personatges—de vegades uns amics en una conversa—apareixen interpretades amb el significat més apocalíptic i universal, igual que passa a la Bíblia, de manera que una reina, un delator, un assassí, un descobridor, un poeta, un savi, un covard o un amant no són només personatges d’una hora i una escena, sinó sig-

nes i senyals de la història de la humanitat. Una frase qualsevol sempre es pot llegir a la llum d'una revelació profètica, i per això l'obra de Stefan Zweig té aquest valor únic de narrar el món d'ahir i aparèixer com una revelació en el món d'avui o de demà.

També cal remarcar que els amics de Zweig no són *qualsevol cosa* (cap ésser humà, obscur o cèlebre, bo o dolent, és qualsevol cosa), i per aquestes pàgines hi passen noms i vides inoblidables, com ara Richard Strauss, Romain Rolland, Émile Verhaeren, Rainer Maria Rilke, Hermann Bahr, Hugo von Hofmannsthal, Jakob Wassermann, Alma Mahler, Franz Werfel, Arthur Schnitzler, Arturo Toscanini, Sigmund Freud, Bruno Walter i molts altres; grans músics, directors d'orquestra, escriptors, bibliotecaris, antiquaris i llibreters, directors d'escena, actrius, tots descrits en el seu entorn íntim i familiar, sense pedanteria ni pretensió acadèmica, sinó sorpresos en la fabulosa comèdia de costums de la vida diària. I segurament el lector hi trobarà a faltar la presència d'altres personatges (Paul Valéry, Májimo Gorki, Julien Cain, René Fülöp-Miller) a qui Zweig va tractar i conservar en el cercle més proper i estimat. Alguns amics tan importants, com Joseph Roth o Ernst Toller, amb prou feines reben una menció necrològica. Van desaparèixer d'aquesta pintura intimista que té una llum casolana de mestre flamenc, encara que tots ells són ben presents a l'escenari més dramàtic i teatral d'*El món d'ahir*.

En acompanyar i celebrar l'edició d'aquests *Dietaris* de Stefan Zweig, no puc deixar de recordar els itineraris tan llargs i difícils que vaig recórrer, des que era un nen, per conèixer els amics que havien sobreviscut el meu mestre i que podien donar-me'n notícies i facilitar-me adreces que em permetessin seguir les seves petjades. Avui podria anomenar-los «Pelegrinatges en cerca dels sants del meu calen-

dari», com li agradava dir a Zweig, repetint una expressió del nostre amic comú Jules Romains. No m'oblido del poblet de la Vall de Loira on aquest autor ja oblidat—tot i que ben recordat en aquests *Dietaris*—havia escrit *Les Hommes de bonne volonté* ('Els homes de bona voluntat') i altres assaigs i novel·les. Quan vaig conèixer-lo, ja només escrivia articles, però ofería als seus hostes els vins de les seves vinyes, blancs lleugers i perfumats, que feien olor d'albercoc i que—en les anyades més àcides i descarnades—jo m'esforçava a comparar amb el perfum net de les llimones.

La trama dels amics de Zweig era com un firmament estrellat on un podia perdre's en un somni còsmic. Aquí el lector té aquells noms, encara que ja no pugui sentir-ne la veu. Recordo les estones inoblidables que vaig passar amb Richard Friedenthal, company de les últimes hores de Zweig, i «hereu literari» d'una part del seu llegat, ja que va acabar com va poder la incompleta versió de *Balzac* que va deixar Zweig quan va morir, i va editar alguns originals d'aquests *Dietaris*. Amb ell vaig poder evocar i conèixer detalls significatius dels dies de l'exili de Stefan i de Lotte, la seva segona dona. Tants viatges i trobades potser poden explicar per què ara les pàgines d'aquests *Dietaris* em semblen un passeig per les ombres, i no de la mà de Virgili ni de Beatriu, sinó de Stefan Zweig!

Amb Anna Freud—en la seva acollidora casa londinenca de Maresfield Gardens 30, amarada de la presència del seu pare—vaig compartir força records de la relació entre el doctor Sigmund Freud i Zweig, una amistat que va ser en un principi distant i difícil, fins a convertir-se en la relació fidel d'exiliats que els va unir a tots dos a Anglaterra. *Alien enemy* és el que constava al salconduit que els permetia viure, en un estat continu d'alarma i sospita, com a «enemics estrangers». Anna em va ensenyar els llibres que li havia dedicat Lou Salomé, alhora que em va donar dades molt personals que després em van ajudar a escriure la meua biografia de Rilke i en-

riquir-la amb informació inèdita (*Rainer Maria Rilke. El vidente y lo oculto*, 2015).

Només era un jove de vint-i-tres anys quan vaig viatjar a Berlín per poder entrevistar Ernst Feder, l'escriptor socialista que llavors havia caigut en l'oblit. Vaig poder parlar amb ell de l'època en què va viure a Petrópolis i de les partides d'escacs que jugava a la veranda de la casa, a la rua Gonçalves Dias, 34. Se'ls feia fosc i, moltes vegades, Zweig i Lotte acompanyaven el matrimoni Feder fins a casa seva. Va ser Ernst Feder qui em va explicar com Zweig es va poder refugiar a Colòmbia durant aquells anys difícils de l'exili, quan no se sabia si el govern del Brasil duria el rumb dels nazis en els vaivens de la política endimoniada. Potser la decisió de quedar-se tancat al jardí màgic de Petrópolis va propiciar el seu final dramàtic i el de la parella que el va acompanyar en l'últim viatge. He pensat moltes vegades que les raons de la seva mort tràgica formaven part d'aquell atzar que els grecs anomenaven la *moira* i el *kariós*: el fat i el destí inescrutable dels éssers humans.

Però, de les cartes que Zweig va rebre els últims dies, Feder me'n va parlar d'una que em va commoure. Era de Germán Arciniegas, un amic colombià a qui havia conegut en un viatge a Amèrica: un dels humanistes més remarcables que han sorgit de la cultura llatinoamericana. Stefan Zweig va quedar fascinat pel món màgic d'Arciniegas i per la seva manera de narrar, humanista i culta, però no desencantada com la d'Europa, sinó brillant i seductora com la dels escriptors més importants d'Amèrica. Immediatament, es van sentir atrets l'un per l'altre; perquè compartien els mateixos herois, com Montaigne, Magallanes o Américo Vespuccio. Arciniegas, que llavors tenia quaranta anys, parlava amb temps verbals actius i futurs, o amb proposicions perifràstiques: «haurà de ser», «arribarà a ser», «caldrà que sigui», «convindrà que sigui»... Era un home ple de voluntat i esperança. I Zweig només parlava en passiva, en condicional i en pretè-

rit. Tenia seixanta anys i poques forces per seguir un camí que, en aquells moments, era molt dur per a un escriptor europeu: lliberal, humanista i, a més, d'origen jueu. La nostra Europa ja començava a ser només passat.

Revelant-se contra l'imperialisme i la colonització anglosaxona, Arciniegas defensava la identitat de la cultura hispanoamericana. Els llatins no podem resoldre els nostres problemes amb els reglaments pragmàtics de les institucions germàniques o anglosaxones. Necessitem oferir als nostres pobles un projecte màgic i moral, proposant-los ideals que els despertin el *pátbos* individual i social: entusiasme, fascinació i fe. Aquesta és justament l'herència que la cultura europea va rebre de l'antiga escola clàssica, grega i llatina: idees que van sobreviure a Europa fins que el racionalisme i el materialisme van socavar els fonaments idealistes de la nostra tradició. Germán de Arciniegas acabava de ser nomenat ministre d'Educació de Colòmbia. I, a la seva carta, oferia a Zweig l'hospitalitat d'iniciar una nova vida al seu país: un poble lliure i culte, entre gent amiga.

Alguns anys més tard, em van convidar a impartir una xerrada a la Fira del Llibre de Bogotà i se'm va acudir començar evocant aquesta història. Va ser llavors que, enmig de l'auditori, un jove es va aixecar, es va dirigir cap a la tarima on jo parlava—cosa que em va provocar desconcert, perquè vaig pensar que havia ofès algú—i em va dir: «Professor! Sóc un deixeble de Germán de Arciniegas. Vaig ser al costat del meu mestre quan va morir fa uns anys i vull fer-li una abraçada perquè ens ha portat a Colòmbia la memòria d'uns fets que desconeixem i que ens enorgulleixen, perquè som un país hospitalari: ens alegrem que un colombià donés la mà a un home perseguit i acorralat, i res ens hauria honrat més que donar asil entre nosaltres a Stefan Zweig, el gran humanista».

El lector es preguntarà per què evoco amb emoció aquest tema en comentar la nova edició dels *Dietaris*. Aquestes pàgines acaben el 1940, just al caire de l'abisme dels últims

anys de Zweig, i ja no va tenir força per acceptar la invitació d'Arciniegas. Però us puc assegurar que, l'última nit que va apagar el llum de la seva veranda de Petrópolis, abans de deixar-nos per sempre, va dir a la seva dona i al seu amic Feder, amb qui acabava de jugar una partida d'escacs: «¿No hauríem d'acceptar la invitació de Germán de Arciniegas i visitar Colòmbia?». La seva dona, Lotte, ja malalta i cansada, li va dir que no. Era una meravellosa nit d'estiu. I així va desaparèixer per sempre entre les estrelles. Les papallones grans—amb el seu vestit de Carnaval—volaven en la nit brasilera buscant un nou dia.

La immensa xarxa d'estrelles que em vaig trobar seguint el meu mestre no s'acaba aquí ni podria descriure-la en mil anys de memòria, perquè és fascinant i quimèrica com la nit de les papallones brasileres. També conservo les cartes de Marshall A. Best, la primera datada el 1972, quan era l'editor de Viking Press a Nova York. En aquelles pàgines esgrogueïdes, escrites a màquina, m'explica la seva visita a Zweig a Salzburg, («la sensació de trobar-me davant d'un home savi i de caràcter encantador») i els seus records de la casa de Kapuzinerberg («casa de pedra fosca entre avets, meditativa i ombrívola»). Sens dubte, ell mateix ho reconeixia, ja m'escrivia influït pel destí final de Zweig, i no contemplava l'alegria de les pintures murals, de les col·leccions d'autògrafs, dels records meravellosos (entre els quals hi ha l'escriptori que havia pertangut a Beethoven) que poblaven aquella casa monacal, construïda—això sí—al final d'un Via Crucis anuniós i a l'ombra d'un convent.

En una de les seves cartes aquest inoblidable amic nord-americà, Marshall A. Best, m'adjunta el que va ser un tresor per a mi: unes notes personals sobre Benjamin Huebsch, editor també de James Joyce i de D. H. Lawrence, amb valuosos detalls sobre l'amistat entre ell i Stefan Zweig, ja que fins i tot va intervenir personalment en la traducció i primera edició d'*El món d'ahir* per a Viking Press (1943). A més, Ben va tra-

duir altres obres del mestre vienès, i aquesta dada no es coneix al món anglosaxó, perquè era un home molt modest i no va voler posar-hi la seva firma. La figura de Huebsch apareix citada diverses vegades en aquests *Dietaris*, atès que Zweig va mantenir-hi una llarga amistat.

Quan vaig anar a Nova York a posar-me en contacte amb Marshall Best, tenia la meua agenda tan plena de noms i adreces que em sentia com un missatger de Zweig. El meu inoblidable amic romanès Eugen Relgis, que llavors vivia exiliat a l'Uruguai, formava part d'aquella «xarxa Zweig», ja que el nostre autor li havia prologat el 1939 la primera novel·la: *Mirón el sordo*. Era un prodigi de lleialtat als seus amics, i, gràcies a ell, vaig trobar moltes rutes de pelegrinatge cap als mestres que després vaig anar compartint en la meua obra. Em va guiar perquè visités les cases de Romain Rolland i de Pàvel Biriukov—que va ser secretari de Tostoi, també citat en aquests *Dietaris*—, que havien estat gairebé veïns en el llac Léman, i em va donar una llista extraordinària d'adreces tolstoianes. Me les va posar a les mans cerimoniosament com un llegat sagrat i secret, i així conservo tota la seva obra dedicada amb lletra menuda i algunes de les cartes en què declarava els seus ideals pacifistes, internacionalistes i anarquistes, que, en un home bo com ell, podien ser candorosos i ingenus, però no contradictoris.

D'aquesta manera, el record de Romain Rolland i dels amics i deixebles tostoians es va unir al meu pelegrinatge. La xarxa de les estrelles tornava a lluir en el meu firmament. Aprofitant que viatjava a Nova York per veure Marshall A. Best, vaig localitzar Aleksandra (Sasha) Tolstaia, la filla del gran escriptor. Ella era l'única que havia acompanyat el seu pare en la «fugida d'Astapovo» (un altre tema dramàtic i estel·lar de Zweig) i havia dirigit el museu de Iàsnaia Poliana abans d'exiliar-se als Estats Units. Vivia a Valley Cottage i havia creat la Tolstoi Foundation, on va dur a terme nombroses obres humanitàries amb refugiats i, sobretot, amb nens. Ha-

via estat una filla rebel amb la seva mare perquè era conflictiva per a l'educació de l'època (era homosexual), però, en realitat, va ser una ànima lliure i pura com el seu pare. Amb els anys s'havia convertit en una àvia *massa russa*: capaç de renyar amb idees carques i una mica reaccionàries els mateixos joves desorientats a qui emparava i protegia. Tot en ella era Tostoi. Però era meravellós sentir les seves paraules de *bàbusbka* ('àvia russa'), perquè no deia mai *exili* (*exile* en anglès), sinó *desterrament* (quin mot tan material, tan humil i tan expressiu del desarrelament més cruel que pot tenir una vida!). Jo li responia *izgnanie*, però ella tornava a la mateixa paraula i la pronunciava amb un sentiment especial (*desterrament*) perquè va deixar la seva ànima en un *clar lluminós* (Iàsnaia Poliana significa això) del bosc màgic de Zakazon—sota un túmul d'herba i terra, fullaraca i branques—és enterrat el seu pare.

Els amics de Zweig m'havien conduït fins allà—potser algú d'ells tenia un deute amb Sasha, perquè no l'havia ajudada quan va denunciar amb valentia els crims que Stalin estava cometent contra el poble rus—, i quan ara llegeixo els *Dietaris* del meu mestre veig que totes les voltes i els dies, les jornades i les dietes són itineraris màgics. Vaig poder parlar amb Aleksandra Tolstaia de Iàsnaia Poliana i comentar les coses genials que Stefan Zweig havia escrit sobre Tolstoi, ja que el gran mestre austríac havia estat, a més, el representant del seu país en els actes que es van celebrar a Moscou el 1928 per commemorar el centenari del profeta i novel·lista rus. No vull cansar el lector amb els meus records, però els ofereixo com a exemple de la importància que té llegir els *Dietaris* i les memòries d'un autor, i com aquesta curiositat pot tornar un tresor d'aventures, atzars, coneixements i experiències a un jove amb vocació d'estudi i aprenentatge.

Seguint els amics dels meus amics, vaig poder conèixer la fabulosa trama del tapís que Stefan Zweig havia teixit amb els seus sentiments i la seva vida, unint éssers humans sense

distinció de races, creences, gèneres ni fronteres. Eren, això sí, humanistes d'un grau intel·lectual elevat i d'una autoritat moral indiscutible; molts eren socialistes, combatents en la causa de la llibertat, compromesos amb la democràcia i partidaris de les reformes de progrés.

També vaig conèixer hotels inoblidables com el Beaujolais de París o el Belvoir a la riba del llac de Zuric, que apareixen citats en aquestes pàgines dels *Dietaris*. Grec que—atesa la meva edat tardorenca—sóc un dels últims afortunats que va arribar a allotjar-se en aquests llocs senzills i encantadors, perquè no eren palaus luxosos, sinó relíquies del món d'ahir que no haurien d'haver desaparegut mai. No vaig arribar a conèixer Prosper Montagné, i vaig haver de conformar-me amb les notícies que em donaven els amics de més edat que havien tastat els seus plats quan era propietari de Le Bœuf à la Mode, l'històric restaurant de la rue Valois de París—també citat en aquests *Dietaris*—on Zweig es reunia amb Rilke, Rolland, Verhaeren i Bazalgette. A la meua biografia *Rainer Maria Rilke. El vidente y lo oculto*, vaig dedicar una crònica documentada al local i a aquestes trobades.

Així, seguint itineraris màgics i atzars providencials—com correspon a un deixeble fidel—vaig anar traçant el camí del meu mestre per tot el món. Recordo bé Michel Castaing, que era el successor de Charavay a la botiga d'autògrafs més famosa i antiga de París. Allà Zweig comprava els seus autògrafs—en tenia una col·lecció fabulosa i valuosa—i en aquella casa em permetien estudiar i repassar els arxivadors on es guardaven les cartes i manuscrits originals de Mozart i Chopin, de Lamartine i Victor Hugo, de Balzac, de Valéry, de Puccini, de Mark Twain, de Byron, de Chateaubriand, de Baudelaire i del mateix Zweig. En aquests *Dietaris* apareix citada diverses vegades amb el nom de «llibreria Charavay», tot i que era un entresol espaiós situat sobre la plaça Furstenberg, just davant del taller de Delacroix. A l'interior, hi havia pupitres de treball on el temps passava, encantat i mà-

gic, com el vol de les pàgines dels manuscrits i la tremolor creativa de la lletra dels genis que havien escrit aquelles cartes i obres. Una atmosfera que només puc comparar amb les hores («llibres d'hores») de monjo estudiós que vaig passar a la Biblioteca Nacional de la rue Richelieu en el mateix centre de París, on Zweig—com confessa en aquests *Dietaris*—va escriure el seu meravellós assaig sobre la genial Marceline Desbordes-Valmore, «poeta y mare» (a ella no li agradaria cap altre títol) flagel·lada per la misèria que s'abatia sobre les dones que queien en desgràcia i sobre les vides senzilles en els temps brutals de la Revolució.

Val la pena llegir amb atenció el text dels *Dietaris*, i observar com de vegades l'autor escriu amb una agitació i una angoixa que el porta a repetir eixelebradament determinades paraules, com ara *pau*, *frontera*, *vida*, *passió*, *destí* o *llibertat* (substantiu que utilitza diverses vegades a la mateixa frase, com si repiqués una alarma), mentre que, en la seva interpretació, quasi no toca les notes de la *crueltat*, la *ruïna* o la *violència*, passant sobre aquestes claus i cordes en un *presto pianissimo*, sense ni tan sols desflorar-les. Quin silenci més estrany en una època tan terrible, tensa i violenta com la que li va tocar viure! Només el mot *sang* («a un se li glaça la sang», «persones àvides de sang», «un torrent de sang», «lletres d'imprensa escrites amb sang», «les roselles floreixen com la sang», «vesament de sang inútil») es repeteix en l'escala de greus com una tonalitat còsmica i dominant que—si pensem en l'admiració que el nostre autor sentia per Mozart—assoleix el pes fatalista que té el re menor a *El llibertí castigat* o *Don Giovanni* o al *Rèquiem*.

¿Fins a quin punt—no oblidem la seva educació burgesa en la Viena de Freud—reprimia certs sentiments per mantenir el difícil equilibri interior, i fins a quin extrem aquest silenci no és una de les causes que el van portar al final dramà-

tic, a l'hora atribolada en què va decidir posar aquest terme tan violent i abrupte a la seva vida?

Reclamo, si us plau, la comprensió del lector que ha de disculpar-me per aquesta llarga explicació harmònica, ja que un dels secrets de la fascinació que exerceix sobre nosaltres la prosa de Zweig—arquetip de l'escriptor artista—és la musicalitat, i de vegades se l'entén més per com *entona* el que escriu que per allò que diu. Quan s'abandona a la marea de la seva prosa, ens enlluerna i embolcalla, ens bressola i atrau «com el xiulet d'un llamperó» (la corda que es lliga a la baldufa per llançar-la i fer-la ballar) o «com el cimbell hipnotitzador amb què s'enganya algunes aus», i utilitzo expressions ben seves. Per això, els seus silencis també són significatius, mesurats, intencionats i musicals. S'entén que Rilke i ell tinguessin aquesta sintonia d'esperit—tot i ser tan diferents—i que Zweig fos el primer a distingir el poeta de les *Elegies de Duino* pel so ingràvid i esmoreït dels seus passos, i per la ressonància harmònica de la seva presència.

Quan Zweig «esvaeix» o «entenebreix» una paraula (*morendo, calando i smorzando*, podríem escriure al marge, com si llegíssim una partitura), és conscient que la música no és només una manera de millorar el silenci. Si algú és incapaç de dotar un so de necessitat i sentit—Beethoven *dixit*—millor que calli. Fins i tot en l'exigència d'*impromptus* que tenen uns *Dietaris*, en què val la pena l'espontaneïtat (incloent-hi els rampells), en aquesta obra es mostra meravellosament l'estil seductor de Zweig, tan ric en acords, en intervals harmònics i en recursos rítmics. Així és com aconsegueix transportar-nos a un joc psicològic astut de *confessió* en el qual s'alternen els silencis, els puntejos, les sordines de vellut i certes veladures—com balbotejos de tímidesa—en què l'escriptor cedeix l'expressió musical al misteri.

És veritat que era tímid i reservat fins a extrems contradictoris, perquè en tot artista hi ha un fons exhibicionista que és fins i tot necessari quan s'escriuen uns *Dietaris* o es

compon una autobiografia com *El món d'ahir*. Avui dia els comentaristes més morbosos de la seva vida porten aquest diagnòstic d'exhibicionisme fins als aspectes sexuals més explícits. Fins i tot es discuteix si el record dels seus passejos nocturns pels jardins del palau Liechtenstein de Viena—una memòria que li desperta la vergonya en les anotacions del dimarts 10 de setembre de 1912—oculta aquest contingut tèrbol. Crec que més aviat té a veure amb el fet de freqüentar les pobres dones (*das Süsse Mädels*, 'les dolces noietes') que oferien els seus serveis eròtics en aquella Viena de la seva joventut. Quaderns Crema ja va incloure el capítol «Eros Matutinus» en la seva edició d'*El món d'ahir*, amb la qual cosa va omplir un buit que esmenava el que s'havia censurat en altres versions. Fins i tot Friderike, la seva primera dona, lamentava que Zweig descrivís el refinament i les passions artístiques de la seva joventut en una Viena tan espiritualitzada com *reprimida* (en què el palau Liechtenstein apareix com el paradís dels concerts i la cultura) sense fer referència a altres anhels de la libido.

En qualsevol cas, l'educació puritana i hipòcrita d'aquella època—denunciada per Freud i també reconeguda per Zweig—va deixar empremta en el seu caràcter. La relació difícil amb la mare, que era un personatge distintiu de les noies burgeses de la Viena de finals del segle XIX, el van dur a distanciar-se d'aquella classe ociosa i una mica frívola. En les dones, buscava un caràcter més independent i actiu, i també reclamava la seva llibertat en la relació de parella. La sorde-sa d'Ida Zweig no va afavorir la comunicació amb el seu fill, que va ser educat i protegit—com era costum a les famílies acabalades—entre institutius, donzelles, un majordom i altres servents. No en va era fill d'un gran empresari que va arribar a ser director de la Borsa de Viena. A la seva mare—descendent de banquers i filla d'una família ben situada socialment—li agradaven els concerts, les lectures, els viatges a Marienbad i a Itàlia, i les reunions d'amigues. Per aquest

motiu la seva infantesa va transcórrer tibada entre extrems: a casa seva es barrejava la disciplina moral i intel·lectual de la branca paterna—centrada en el treball—amb la frivolitat de les classes apoderades i més inclinades a una tolerància aristocràtica. Tampoc no ens hem de deixar endur per l'exageració a l'hora de jutjar la mare, perquè és molt possible que fos ella qui li hagués llegat l'esperit estètic i el gust per les delícies de la vida, unes qualitats tan importants en un artista que es va distingir com a testimoni de la seva època i com a deliciós rastrejador de sentiments. El resultat de les virtuts i tensions d'aquesta educació burgesa va ser l'autor d'aquests *Diaris*, a qui coneixerem aquí el 1912—any en què el tango triomfa a París, s'edita *La mort a Venècia* de Thomas Mann, a Centreeuropa comença la primera guerra dels Balcans, i a l'Atlàntic naufraga el *Titanic*, orgullós de l'enginyeria naval que es va endur al mar les vides de moltes persones.

Quan posa la seva ploma a la primera línia d'aquests *Diariis*, Stefan Zweig ja és un jove de trenta anys, doctorat a Viena i Berlín, que comença una carrera literària exitosa (ha escrit poemes i relats curts, una monografia sobre Verhaeren, ha publicat traduccions, ha viatjat per França, Alemanya, Espanya i l'Extrem Orient, i fins i tot ha estrenat en el Hofburgtheater). En el pla més personal és la data en què comença la seva relació amb Friderike von Winternitz (amb el nom de soltera de Friderike Maria Burger), una noia casada i amb dues filles que serà la seva companya fins al 1934, quan—ja enamorat d'una altra dona, Lotte Altmann—encara passen unes vacances d'hivern tots tres junts a Niça.

El final d'aquesta història s'interromp el dimecres 19 de juny del 1940, quan la invasió de França per l'exèrcit alemany apropa el perill a les costes britàniques. Stefan Zweig i Lotte s'embarquen cap a Nova York i deixen enrere una Europa en flames. L'últim intent de deixar un missatge va ser una conferència que va impartir el mes d'abril a París. El tema: «La Viena d'ahir». En acomiadar-se d'Europa va agi-

tar el mocador—igual que Noè va deixar volar un colom des de l'arca—, el signe precursor d'*El món d'ahir*, que serà el seu últim llibre i que ja començava a rondar la seva inspiració en aquells dies dramàtics.

El lector d'aquests *Dietaris* ha acompanyat o acompanyarà Zweig en els moments més decisius de la seva vida, seguint els temps que ell, en la seva simfonia d'*El món d'ahir*, va resumir en temes heroics però que ara podem llegir amb detall minuciós i posar nom al nostre gust: els anys de formació i aprenentatge, un home insegur, els primers triomfs, la bogeria de les nacions, la lluita per la fraternitat humanista, els anys daurats al cor d'Europa, un matrimoni no pot ser un tancament, la diàspora dels llibres perduts i cremats, ¿l'alba d'una altra il·lusió pot ser una impaciència del cor?, el retorn de Jeremies al Captiveri, el buit és un guany terrible i absolut, i la dubtosa desesperança de l'exili...

És veritat que era un home angoixat per l'absolut, fill d'aquella Viena feliç i seductora, que era una mare amorosa però que—en paraules de Kafka—«també tenia ungles». Sens dubte era insegur, fins a tal punt que la rectitud levítica i la responsabilitat en què havia estat educat—ja que era la formació dels fills burgesos que havien de fer-se càrrec de les grans empreses, com ho va fer el seu germà Alfred—li impedien salvar-se recorrent al joc, a l'humor i a la ironia. Li costava acceptar una promesa i acabava rient-se d'una mala profecia. Les últimes paraules en una de les seves cartes són: «encara no m'ho crec». En aquesta desconfiança racionalista és on probablement rau el misteri del seu final tràgic, ja que—amb el cor defallit—és difícil mantenir l'esperança per a un artista que creu en la bellesa, quan arriba l'hora en què ja no existeixen *raons* per aixecar el vol.

És curiós que Friderike li regalés, quan es van conèixer—just els dies en què comencen aquests *Dietaris*—, una papallona del Brasil emmarcada en un quadre que ell sempre va conservar. Quina estranya premonició i quants esdeveni-

ments banals ens passen desapercebuts a la vida! Una pallona del Brasil—precisament del Brasil—per a un home que acabaria la seva vida, molts anys després, en un paradís de colors d'aquella benaurada terra i que cauria amb les ales cremades en un somni de pau i fraternitat absolut, com una falena quan es dirigeix a la flama que amb fulgor la fascina i l'abrasa. «A la meua vida, tot és com una deu incessant i, quan deixa de fluir el corrent, s'asseca completament», va escriure Zweig profèticament en la primera anotació d'aquests *Dietaris*.

Largo, grave, smorzando e morendo, hem arribat al final en la partitura de la seva vida. Però en el Concert d'Europa queda aquest «Memorial Zweig», i els lectors en català tenen l'enorme sort de poder sentir la simfonia completa en aquestes obres de Quaderns Crema.

Barcelona, maig del 2021
(Traducció del castellà de Vanessa Palomo)